

לא חסד ולא רחמים

ג'ון סטיינבק: של עכברים ואנשים, מאנגלית: טל ניצן, הספרייה הקטנה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה 2011, 139 עמ'

אם יש משהו מפתיע בהוצאתה לאור בעברית של הנובלה של עכברים ואנשים הרי זאת העובדה שהיצירה הנודעת, שנכתבה בשנת 1937 והקנתה לסופר האמריקאי ג'ון סטיינבק תהילה כמעט מיידית, מופיעה בתרגום לעברית רק בימים אלה, כעבור 74 שנים.

מטבע הדברים, התרגום מעורר עניין, כמו גם העובדה שהמתרגמת העניקה פרשנות לשמה של הנובלה שהיתה ידועה בעבר כ"על עכברים ואנשים" ותחת שם זה אף הועלתה כמחזה החל בראשית שנות החמישים, בהפקות שונות של התיאטרון בארץ. סטיינבק אגב, התהדר בכך שהוא הסופר הראשון הכותב בסוגה ספרותית-תיאטרלית מובחנת וייחודית (טקסט ספרותי שאפשר להעלותו כמחזה כמעט ללא שינוי), סוגה ששכלל והביא לשיא בנובלה Burning Bright. "של עכברים ואנשים" הוא פראזה מתוך השיר 'לעכברה' שכתב המשורר הסקוטי בן המאה השמונה-עשרה רוברט ברנס, משוררה הלאומי של סקוטלנד בעיני רבים. ארבע שורות מהשיר (בתרגום לאנגלית בת'זמננו) מהוות מעין תמצית לרעיון המרכזי של הנובלה כולה:

The best laid schemes of mice and men
Go often askew,
And leave us nothing but grief and pain,
For promised joy!

גם לדמויות המאכלסות את הנובלה של סטיינבק לא יישארו בסופו של דבר אלא "ג'ון וכאב במקום האושר המובטח".

של עכברים ואנשים שנכתב על רקע המשבר הכלכלי האמריקאי הגדול בשליש הראשון של המאה הקודמת, הוא סיפורו המורכב של החלום האמריקאי ושברו; סיפורן של כמה דמויות שוליים, בהן לני וג'ורג', שני "הובוס", עובדים נוודים, המגיעים לחווה מבודדת, לאחר שנמלטו ממקום אחר. לני סמול, בן חסותו של ג'ורג' מילטון, הוא מעין "gentle giant", ענק רפה שכל ואילו ג'ורג' הפיקח הוא משענתו המנטאלית, פרשן המציאות שלו, שלני אינו יכול בלעדיו. לא בכדי נשמעים שמות השניים רבי-רובד ואירוניים: שמו של האחד מאזכר את שמו של ג'ון מילטון, המשורר האנגלי שכתב את 'גן העדן האבוד' (וההיקש ברור: גן העדן האוטופי שהשניים מייחלים לו יישאר רק בגדר משאלת לב) ואילו השני, סמול, 'יקטן' הנו, כאמור, דווקא בחור מגודל שכוחו הפיזי הרב - כך מתברר במהרה - הוא גם מקור חולשתו והוא שיוביל אותו בסופו של דבר לאובדנו. לני אוהב ללסוף

מאלף על מהותו של האופי האנושי; תהייה על מהותם של החזק והחלש. תגובותיהם של עובדי החווה כלפי לני מוכיחות, אליבא ד'סטיינבק, שלא רק החוקים נוהגים ברשעות פוגענית אלא גם, ואולי דווקא, החלשים: קרוקס שגבו העקום העניק לו את כינויו, שחור ציני ובודד הוזכה לצריף משלו רק בגלל גזענות טהורה, בודק את גבולות הרוע שלו בהבדילו את לני עד דמעות: הוא אומר לו שג'ורג' הלך כנראה לבלי-שוב וכי הוא, לני, נידון להישאר לבדו בעולם; בתורה, אשתו של קרלי - דמות המזוהה רק כאשתו של קרלי, בנו של 'הבוס', שנישואיה רעים וחייה משמימים - מאיימת על קרוקס שתעשה בו ליניץ, איום אכזרי וכלל לא מופרך בתקופה האמורה. ואילו באמצעות קרלי, שהוא גם מתאגרף חמוס-מוה, המחבר מבקש ללמד אותנו שהכוח, כשהוא מנוצל כדי לרדות בחלש, מקורו בעצמו בחולשה. באשר ללני, סטיינבק מציג בפנינו במידה מסוימת של תחכום תמונה מורכבת, כי חולשתו הפטאלית של לני, ה'מלטף' למוות, גלומה דווקא בכוחו הפיזי הלא נשלט, שאין הוא מודע לתוצאות השימוש בו, ומשאירה אותו חשוף וחסר הגנה לחלוטין.

בקשת ההתנהגויות האנושיות של באי החווה נעדר כמעט לגמרי הממד המוסרי. איש-איש לנפשו. ומי שמסיים את תפקידו בדרך זו או אחרת, סופו שייזרק לכלבים. לקנדי הזקן קטוע היד והחרד ליום שלא יוכל עוד להביא תועלת, יש כלב הנמצא ברשותו מאז היה גור, וקרלטון מחליט להוציאו להורג רק כי הוא זקן מדי. קנדי מקונן על כלבו (ועל עצמו); על אפסותו של מי שחייו חסרי מטרה או משמעות: "הייתי צריך לירות בכלב בעצמי, ג'ורג'. לא הייתי צריך לתת למישהו זר לירות בכלב שלי", הוא אומר ופניו אל הקיר, כאילו הוא מסכים עם העיקרון האכזרי, רק מבקש את מידת החסד הראויה. המתת הכלב, שאין בה לא חסד ולא רחמים, היא פראזה על המתת החסד של אדם, שתנעל את הסיפור ותעמיק עוד את תובנתו של הקורא שלמוות הזה יש פנים רבות: שהרחמנות הכי גדולה היא, בסופו של דבר, האכזריות האולטימטיבית ולא ההפך; שעם הירייה היחידה שנורית בעורפו של לני, נרצה גם חלום החווה האוטופי, שהיא גורת את דינם של קרוקס וקנדי לחיים חסרי תוחלת, אם כי בה בשעה, נקרה על דרכו של ג'ורג' הנפטר מעולו של רפה-השכל, חופש חדש.

מטבע הדברים, תרגום טקסט כגון של עכברים ואנשים שנכתב בעגה קליפורנית של ראשית המאה שעברה, מזמן אתגרים מורכבים למתרגם. הנובלה מלאה בשפתם חסרת העכבות והצבעונית של פועלים קשי יום, שאף הביאה לכך שהספר לא הורשה להיכנס לספריות בתי הספר בארה"ב במשך שנים; היא גם מעלה בכל חריפותה את שאלת נאמנותו של המתרגם לשפת המקור או לשפת היעד, דהיינו, מה יקדש יותר - את הדיק או את הקוהרנטיות? בנובלה יש כמה דוגמאות לבעייתיות הנובעת מהעברת תבנית המשפט

עכברים, גורי כלבים, ארנבים, ונשים, להבדיל, בלי להבין את גבולות כוחו או מה מותר ומה אסור. הוא נמלט עם ג'ורג' אל החווה לאחר שנגע בשמלתה של אשה (רק רצה ללסוף) והואשם בדבר חמור מזה. אף שלני הוא המניע הראשי של העלילה, דמותו אינה מתפתחת במהלכה והיא נשארת פלקאטית במידה רבה. לני הוא 'פשוט' במובן הטוטאלי של המילה ואינו בר שינוי; יש בו תום פואטי (שעושה את דמותו למייצגת, ביתר שאת) והוא חסר הגנה במידה שמזמנת אפרוריי את הטרגדיה שלו, שתחתום את הסיפור. על אף שונותן של הדמויות שלני וג'ורג' פוגשים בחווה, רב המשותף ביניהן מן הנדמה ממבט ראשון. סטיינבק עושה קטגוריזציה מעניינת שלהן במאפיין חיצוני, האות C הפותחת את כינוייהם: קרלי, קרלטון, קלרה, קרוקס, קנדי, מה שעושה אותם למייצגים סימבוליים של תכונות אנושיות יותר מאשר לדמויות של ממש. המשותף לכולם הוא בדידות עמוקה ונכות פיזית ואף רגשית. (כשנה לאחר פרסום הנובלה כתב סטיינבק בהקשרה ובנוגע לערך החברות שהוא כה מוקיר:

"Try to understand each other"
אלא שאמירה זו נשארת חיוורת לעומת עוצמת הברוטאליות הקיומית העולה מן הטקסט הקצר, הכתוב בחסכנות המינגוואית. חלקן של הדמויות האלה מקבלות את מצבן בהכנעה או בניסיון התרסה כנוע, הגם שהן מתפתות לתקוות רגע כשלני וג'ורג' משתפים אותן בחלומם לקנות חווה משלהם ולחיות בה חיים צנועים אך עצמאיים. האנשים האלה אינם חולמים על זהב מתגלגל בחובות וחלומם אינו בלתי ניתן למימוש בתנאים נורמליים - אשתו של קרלי רוצה להיות שחקנית, וקנדי וקרוקס, כמו בסיפור ילדים אמריקאי טיפוסי, מצטרפים זה אחר זה לטור המתארך של התאבים להיות חלק מן החלום הפשוט לכאורה, אלא שהשנים הן שנות שבר גדול ומושאי החלום, אף שהם צנועים, אינם בני השגה. הקורא למד, חושש, שמדובר באשליה גרידא; שהם נוטלים חלק במלחמת הישרדות, ותו לא. בין השורות, נכתבת הערתו של ג'ון סטיינבק על חולשות האנוש: הנובלה היא שיעור

באפגניסטאן, ששכיות התרבות של הציוויליזציות והדתות האחרות כגון אלה שיוצגו בפסלי הענק של בודהה, נהרסו בחמת טירופו של הטליבאן ב־2001.

המשותף לכל הספרים - המאפיין באופן מובהק גם את **בית חמשת החושים** - הוא הסיפור האנושי המטלטל של "הגיבורים", שהם למעשה אנטי גיבורים מובהקים. הם אנשים שנקלעו לאותה סיטואציה מייאשת, החווים כל רגע, כל יום, את אימי המלחמה ואת סיכוייה לחייהם כמו גם את השחתת צלם האדם, קריסת ערכי היסוד של חברתם וקריסת מערכות המדינה. חרף זאת מנסים אותם "גיבורים" אפגנים לתפוס קומץ של פירווי חיים, גם אם הם שברים כל כך.

מרקוס קולדוול, אנגלי שהתאסלם כדי לממש את נישואיו לקטרינה, האשה האפגנית שאהב, קשר את חייו לחיי המדינה אפגניסטאן. למעשה הוא נולד אל קרקע המציאות האפגנית, בה שירתו הוריו, הרופא והאחות שהעניקו לאפגנים את טיפולם המסור. "קאבול", "קנדהאר" ושמות נוספים "היו המילים הראשונות שמע בחייו". בבגרותו, בחר לחיות עם קטרינה, רופאה אף היא, ועם בתם בבית בודד שמרתפו שימש בעבר מפעל בשמים ליד האגם הסמוך למקום ששמו אושה, למרגלות הרי טורה בורה. מרקוס וקטרינה טיפלו בנפגעי המלחמה האפגנים במסירות, אך המציאות המטרופת במדינת האסלאם הקיצוני הובילה לסקילתה למוות של קטרינה. גם גורל בתו לא שפר. היתה זו מציאות החיים של שנות השמונים של המאה העשרים, עת נלחם הצבא הסובייטי באפגניסטאן. משפחתו של מרקוס ספגה מכה קשה ואחד ממנופי הכוח שהעניקו לו את הכוח לצלוח עוד יום, היה הרצון לדעת מה עלה בגורל נכדו. קולדוול בן השבעים, המזכיר בקונגו הלבן דמות של נביא, "נביא בחורבנו" כפי שמתארו הסופר, ממשיך לאהוב את אפגניסטאן ומקווה כי היא תעלה מזור. האם יוכתרו חיפושיו אחר נכדו בהצלחה? ומיהי לארה? מיהו דיוויד? מיהם נאבי חאן, גול ראסול ו"הדוח" האפגנים? ומהו הסיפור האנושי של כל אחד מהם? יותר מכל, סיפורי האהבה מכמירי הלב המחברים בחוטים דקיקים את גיבורי הספר במציאות המלחמה האכזרית, מוכת היגון וההרס, כתובים ביד סופר מוכשרת אם כי לעתים כזו המכבידה בעודף תיאורים ובעודף אסוסיאציות.

נאדים אסלאם כתב גם את הספר המצוין **מפות לאוהבים אבדים** שיצא אף הוא בהוצאת מטר ב־2007 ושעליו המלצתי בחום באחד הגיליונות של 'עיתון 77'. ספר זה עוסק בחברת המהגרים הפקיסטנים בבריטניה. נדים אסלאם כתב גם את **עונת ציפורי הגשם** על פקיסטאן, שראה אף הוא אור בהוצאת מטר.

יהודית רונן

ממש בעת כתיבת דברים אלה, מדווחת התקשורת הבינלאומית על שגרת ההרג במדינה זו: 14 אזרחים, כולם נשים וילדים, נהרגו בתקיפה אווירית של נאט"ו על לוחמי טאליבן בדרום אפגניסטאן ומתאבד לבוש במדי שוטר פוצץ את עצמו בתוך מתחם מאובטח והרג שישה חיילים ואנשי משטרה. אירוע של שגרה. דיווח של שגרה. הספר **בית חמשת החושים** נוגע בשגרת אימים זו.

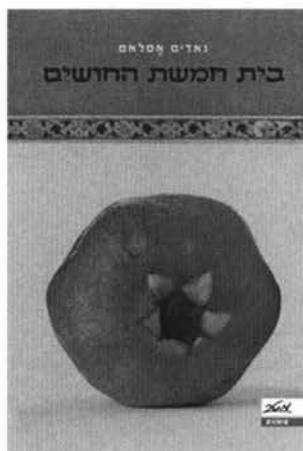
הצלחת **דודף העפיפונים** והעניין גובר באפגניסטאן דחפו הוצאות נוספות לתרגם לעברית ספרים מצוינים, הנוגעים בעומק הסיפור של אפגניסטאן ושל אנשיה השקועים במאבק הישרדות יומיומית. ברשימת ספרים זו בולטים: **מוכר הספרים מקאבול** (כתר), **אלף שמשות זזהרות** (מטר), **המסע של פרוונה** (שוקן), **סיא-סאר** (כרמל) ואחרים. ספר נוסף שראה אור באחרונה והמתייחס אף הוא (בחלקו) לאפגניסטאן הוא **צללים צדובים** (כתר).

הודות לשפע הספרים האלה, התרחבה מניפת הידע של הישראלים, המודעים היום לעובדה כי אפגניסטאן היא לא רק זירת מלחמה שדיממה באכזריות עקב העימות בין מעצמות העל בעידן המלחמה הקרה ואף ערערה את עוצמת האימפריה הסובייטית, שקרסה כעשור

מה'אמריקאית' אל העברית, למשל: "...כי היא מלכודת-עכברים, אם ראיתי אחת בחיים" שאינה 'מלתבשת' על העברית; או הקושי הנובע מאובדן רובדי משמעות, למשל העובדה שבאנגלית 'hand' פירושו גם פועל, עובד, וסטיינבק מתמקד רבות בכפות הידיים של דמויותיו: כפותיו הענקיות של לני, כפתו הקטועה של קנדי, ידו המרוסקת של קרלי, להראותנו שהם חסרי-תועלת, פגומים ונכים ביותר ממוכן אחד. אולי הערת שוליים היתה מאירה נקודה כגון זו, אם כי המתרגמת מתייחסת לתמות רבות וגם לנושא הידיים באחרית הדבר מאירת העיניים שלה.

באשר ל"הנחש החליק בין קני הסוף" זוהי טעות נפוצה בעברית גרידא, שכן 'קנה' ו'סוף' הם שני צמחים שונים; ואכן, "שרלילה פלילית" לתרגום הביטוי הסלנגי "jail bait" (קטינה שניתן לטעות בה כבגירה בגלל נתונים גופניים נשיים בשלים) הוא מקורי ונועז, אבל אולי אינו משמר את משמעות הביטוי באנגלית. עם זה ראוי לציין שבחירה זו נבלעת בים של בחירות אחרות, מוצלחות מאוד, שעושות את התרגום לעברית לטוב, קולח ואותנטי.

עדנה שמש

שגרת האימים

נאדים אסלאם: בית חמשת החושים, מאנגלית: תלמה אדמון, הוצאת מטר 2011, 374 עמ'

לא מעט ספרים נכתבו במהלך העשור האחרון על האדם הנאבק על הישרדותו בזירת המלחמה הכרונית והעקובה מדם באפגניסטאן. לא מעט מבין הספרים האלה תורגמו לעברית. זוהי בהחלט חשיפה ספרותית מרשימה.

הוצאת 'מטר' היתה הראשונה, אם זיכרוני אינו מטעה אותי, שהסיטה עבור הקורא הישראלי את המסך רב השנים שחצץ בינו לבין בימת הספרות האפגנית היפה, גם אם רובה נכתב בידי גולים או מהגרים החיים במערב. כבר ב־2004 הוציאה 'מטר' לאור את הספר **דודף העפיפונים**, שכתב ח'אלד חוסייני ואשר ראה אור במערב שנה קודם ונהיה עד מהרה לרב מכר בינלאומי. בעקבות הצלחת הספר, בין השאר, תודות לאורות התקשורת שסיקרו בהרחבה את המתרחש באפגניסטאן - בסיס הבית של אלקאעידה אשר זעזעה את העולם בפיגועי טרור נורא בארצות הברית, ב־11 בספטמבר 2001. המתקפה הצבאית שניהלו ארה"ב וצבאות המערב בעקבות הפיגוע והמתנהלת גם בימים אלה נגד כוחות האסלאם הקיצוני וטרור הג'יהאד ברחבי אפגניסטאן, ממשיכה למקד את תשומת הלב הבינלאומית.